

27 april 2023

Till regeringen
Till Riksarkivet

Begäran om överlämnande av myndighetsarkiv till enskilt organ

1. Begäran

Sanningskommissionen för det samiska folket (Ku 2021:02), hädanefter Sanningskommissionen, hemställer om tillstånd att överlämna allmänna handlingar för förvaring i Ája – samiskt bibliotek och arkiv hos Ájtte – svenskt fjäll- och samemuseum i Jokkmokk. I första hand avser ansökan hela Sanningskommissionens arkiv efter slutredovisning av uppdraget. I andra hand avser ansökan allt befintligt intervjumaterial i Sanningskommissionens arkiv.

Sanningskommissionen är en kommitté som enligt direktivet (Dir. 2021:103) ska kartlägga och granska den politik som förts gentemot samerna och relevanta aktörers agerande vid genomförandet av den. Vidare ska Sanningskommissionen bland annat synliggöra samernas erfarenheter av politiken och öka kunskapen och förståelsen för samernas historia och hur historiska oförrätter påverkar dagens levnadsvillkor, hälsa och sociala liv och det samiska folkets möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv.

För att kunna fullgöra uppdraget att analysera konsekvenserna av statens politik och att synliggöra samernas erfarenheter av den, kommer ett betydande antal intervjuer med samer att genomföras. Intervjuerna dokumenteras genom ljudupptagning och med utgångspunkt från dessa görs skriftliga referat. Sanningskommissionen förväntas även få in skriftliga berättelser. Delar av intervjumaterialet kommer vara på någon av de samiska språkvarieteterna.

2. Anledningen till begäran och varför den görs nu

2.1 Var arkiverat intervjumaterial kommer att förvaras påverkar förtroendet för Sanningskommissionens arbete

För att kunna beskriva samernas erfarenheter av den politik som förts mot samer är det nödvändigt för Sanningskommissionen att vinna enskilda samers förtroende så att de är beredda att dela sina berättelser om vilka konsekvenser politiken som förts fått för dem, deras familjer och det samiska samhället.

Politiken och formerna för hur den har genomförts har medfört oförrätter som har lett till att många samer har ett bristande förtroende för svenska staten. För många utgör erfarenheterna ett trauma.

Vid Sanningskommissionens kontakter med det samiska civilsamhället, med enskilda samer och vid publika samtalsmöten har vi fått frågor om hur kommissionens insamlade material kommer att användas och vad som händer med intervjumaterialet när arbetet är slutfört. Det har då framförts att bristande förtroende för det allmänna inverkar på enskildas villighet att lämna sin berättelse och att det i än högre grad gäller om intervjumaterialet kommer att arkiveras hos Riksarkivet. Det finns ett tydligt önskemål att det i stället förvaras i ett samiskt arkiv. Det befaras att förvaring av intervjumaterialet hos Riksarkivet kan komma att uppfattas som en fortsatt kolonisering genom berövande av samernas rätt till de egna berättelserna.

Sanningskommissionen delar dessa farhågor.

2.2 Skälet till att begäran görs nu

Sanningskommissionens uppdrag ska slutredovisas senast den 1 december 2025. Intill dess är huvuddelen av intervjumaterialet att betrakta som Sanningskommissionens arbetsmaterial. När uppdraget har slutredovisats är Sanningskommissionen att betrakta som en nedlagd myndighet och enligt 11 § arkivlagen (1990:782) ska arkivet (däribland intervjumaterialet) inom tre månader överlämnas till Riksarkivet.

Vi uppfattar att Sanningskommissionens arbete med att samla in vittnesmål och skriftliga berättelser påverkas negativt av att vi inte nu kan lämna information om att materialet i stället för att förvaras hos Riksarkivet kommer att bevaras i ett samiskt arkiv.

För förtroendet för Sanningskommissionens arbete är det nödvändigt att lämna korrekta upplysningar bland annat om sekretess och vad som händer med intervjumaterialet (inklusive skriftliga berättelser) efter uppdragets slutförande. Upplysning om att intervjumaterialet enligt nuvarande reglering ska förvaras hos Riksarkivet lämnas därför på kommissionens webbplats, muntligen vid möten och i skriftlig information till personer som vill låta sig intervjuas.

Med hänvisning till att intervjuarbetet har planerats ske under 2023 och första delen av 2024 är det angeläget att ett beslut i enlighet med begäran fattas så snart som möjligt. Arbetet med att samla in berättelser har inletts och möten med samiska organisationer och samtal med samer genomförs nu på olika orter i Sverige.

3. Skäl för bifall till begäran

3.1 Betydelsen av samernas ställning som urfolk

Samerna har en särställning som erkänt urfolk i Sverige och nämns därför särskilt i 1 kap. 2 § regeringsformen om skydd för vissa minoriteter (se också prop. 2009/10:80 s. 188ff.). Bestämmelsen föreskriver bland annat att det samiska folkets möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas. Bestämmelsen ger uttryck för ett mål för samhällelig verksamhet och kan få materiell betydelse vid sådan rättstillämpning där det är fråga om att väga olika faktorer mot varandra.

År 1977 fastställde riksdagen att samerna har folkrättsliga krav på en kulturell särbehandling i Sverige (prop. 1976/77:80). År 2010 infördes lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk (minoritetslagen) för Sveriges fem nationella minoriteter, varav samerna är en (prop. 1998/99:143). Samerna är sedan 2011 erkända som ett folk i Sveriges grundlag. I egenskap av urfolk har samerna dessutom ett folkrättsligt skydd. Sverige har därmed erkänt att samerna är både ett folk, ett urfolk och en nationell minoritet. Samerna har, i kraft av att vara ett folk och ett urfolk, en rätt till självbestämmande enligt internationell rätt. Detta har bland annat fastslagits i praxis av FN:s kommitté för mänskliga rättigheter och erkänts av Sverige i periodiska rapporter till FN:s traktatorgan.

Minoritetslagen och lag (2022:66) om konsultation i frågor som rör det samiska folket (konsultationslagen) ger samer en rätt till inflytande över frågor som berör dem (se 5 § minoritetslagen och 1 § konsultationslagen).

Sammantaget ger regleringen ett påtagligt uttryck för att svenska myndigheter vid sitt beslutsfattande har att beakta det samiska folkets vilja.

3.2 Utvecklingen under senare år

Det står klart att det under senare år har varit en rörelse som lett till att svenska myndigheter har beaktat önskemål om repatriering av föremål och kvarlevor som på olika vägar har tillförts statliga institutioner eller muséer. Det har bland annat lett till återlämnande och ny begravning av kvarlevor efter samer som tidigare förts bort från kyrkogårdar, och till överlåtelse av samiska föremål från Etnografiska muséet till Ájtte – same- och fjällmuseum i Jokkmokk. Det pågår en diskussion om ytterligare återbördande av samiska föremål m.m. till samiska institutioner och regeringen har i det senaste regleringsbrevet uppdragit åt Riksantikvarieämbetet att utreda förutsättningarna för ett sammanhållet regelverk för återbördande av samiska kvarlevor och föremål.

Intervjumaterialet är handlingar som har dokumenterats av Sanningskommissionen och uppstått hos Sanningskommissionen som myndighet. När Sanningskommissionens arbete är slutfört kommer de insamlade berättelserna emellertid ha ett betydande värde som dokumentation av samers levnadsvillkor, både förr och nu. Materialet kommer att ge vittnesbörd om samer och samernas omvärld. Intervjumaterialet bör således snarare ses som delar av ett immateriellt samiskt kulturarv som rör specifika samiska erfarenheter. Det samiska folkets vilja bör därför väga tungt när det gäller hur detta material ska förvaras.

3.3 Ájtte är en lämplig huvudman

Det samiska arkivet Ája finns hos Ájtte – svenskt fjäll- och samemuseum. Ája arkiv och bibliotek skapades 2003 i förhoppningen om att Ájtte skulle få det nationella huvudansvaret för samiska arkiv.

Som ett stiftelseägt museum och som en samisk institution är Ájtte väl lämpad för ändamålet att i Ája bevara och säkerställa förvaringen av Sanningskommissionens intervjumaterial. Ájas

verksamhet är inriktad på bevarande av handlingar för att kunna göras tillgängliga till allmänheten samt för framtida forskning om samerna.

Stiftelsen grundades av svenska staten, region Norrbotten, Jokkmokks kommun, Svenska Samernas Riksförbund samt Same Ätnam. Stiftarna utser styrelse och genom att fler än hälften av ledamöterna utses av staten, en kommun eller region ingår muséet i det allmänna museiväsendet (1 § museilagen (2017:563)). Stiftelsen är emellertid rättsligt sett att betrakta som ett enskilt organ. Verksamheten bekostas av allmänna medel och intäkter från besökare.

Det är av stor vikt för det samiska folket att Sanningskommissionens material och i synnerhet insamlat intervjumaterial förvaras och bevaras i svenska Sápmi och i en samisk miljö. Ája har en fungerande administration och förvaltning med kompetens inom samisk kultur. Intill dess att en arkivcentrumlösning skapas för det samiska samhället saknas i praktiken ett alternativ till Ája; de insamlade berättelserna kommer att inhämtas från svenska Sápmi och andra delar av Sverige.

4. Rättsligt stöd för begäran

4.1 Utgångspunkt

Det insamlade och dokumenterade materialet kommer senast då Sanningskommissionens arbete är slutfört i sin helhet utgöra allmänna handlingar. Sekretess gäller dock för uppgift om en enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden hos bl.a. Sanningskommissionen i dess granskande verksamhet, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider skada eller men om uppgiften röjs (42 kap. 9 § offentlighets- och sekretesslagen, OSL). Dessutom bedömer vi att det finns en så kallad absolut sekretess för Sanningskommissionens intervjumaterial (24 kap. 8 § OSL). Sekretessen gäller för den bestämmelsen i högst 70 år, men uppgifter ska kunna lämnas ut för forskningsändamål.

Den ordningen måste bestå vid ett överlämnande av intervjumaterialet till Ájtte.

4.2 Alternativ för hur Sanningskommissionens begäran kan bifallas

Sanningskommissionen är medveten om att den rättsliga reglering som kan åberopas till stöd för begäran är komplicerad. Det synes bero på att den nu föreliggande situationen är udda och inte har förutsetts av lagstiftaren. Det kan tilläggas att olika frågor om bl.a. samiska arkiv har utretts av Arkivutredningen (se ”Häriifrån till evigheten”, SOU 2019:58). Den nu aktuella frågan – att Sanningskommissionens blivande arkiv bör överföras till ett samiskt arkiv – var naturligt nog inte föremål för utredningens bedömning och förslag.

Kommissionens bedömning är emellertid att det finns några tänkbara alternativ till hur kommissionens begäran om ett beslut kan tillgodoses.

Alternativ 1: Ett alternativ är att regeringen föreslår riksdagen att Ájttes arkivverksamhet Ája tas upp i bilagan till 2 kap. 4 § OSL i den utsträckningen som verksamheten avser bevarande

av Sanningskommissionens arkiv. Vad som föreskrivs i tryckfrihetsförordningen om rätt att ta del av allmänna handlingar hos myndigheter skulle då i tillämpliga delar gälla genom att Åjtte jämställs med en myndighet i det avseendet. Om så alls behövs, bör regeringen eller Riksarkivet med stöd av det och 11 § 3 arkivförordningen (1991:446) kunna besluta om tillstånd för att arkivet överlämnas till Åjtte när Sanningskommissionen upphör.

Alternativ 2: Regeringen får efter ansökan enligt lagen (2015:602) om överlämnande av allmänna handlingar för förvaring besluta om tillstånd till att sådana får överlämnas till ett enskilt organ utan att handlingarna upphör att vara allmänna. Ansökan ska ges in till Riksarkivet.

Förutsättningarna för överlämnande och förvaring är i detta fall uppfyllda bl.a. när det gäller att Sanningskommissionen är en myndighet som ska läggas ner (3 § 1). Det som kan diskuteras är kraven i 3 § 2 och 3 att den verksamhet som handlingarna hänför sig till i fortsättningen ska bedrivas av det enskilda organet och att detta behöver handlingarna för att kunna bedriva sin verksamhet.

Sanningskommissionens nuvarande arkivverksamhet (vård och bedömning av om utlämnande av uppgifter ur materialet kan ske) kommer fortsätta även efter det att Sanningskommissionen upphört. I det avseendet kan det ses som att en del av Sanningskommissionens verksamhet, vid ett tillstånd till överlämnande till Åjtte, i fortsättningen skulle bedrivas där. För att handlingarna ska förbli allmänna handlingar fordras att regeringen föreskriver det genom lag (2 kap. 21 § tryckfrihetsförordningen) varvid ansvaret för att pröva framställningar om utlämnande av uppgift ur allmän handling skulle prövas av Åjtte. Beslutet skulle även behöva ange förvaringstid (lämpligen 70 år efter slutredovisningen).

Alternativ 3: Enligt ordalydelsen i 11 § 3 arkivförordningen får ett överlämnande av ett arkiv från Riksarkivet ske till annan myndighet eller arkivmyndighet. Emellertid är Åjtte inte en myndighet även om Åjtte ingår i det allmänna museiväsendet. Om beslut skulle fattas som innebär att Åjtte fick ställning av museimyndighet skulle stiftelsen ansvara för bevarandet m.m. av intervjumaterialet som allmänna handlingar och Riksarkivet eller regeringen skulle kunna fatta ett beslut att intervjumaterialet ska överlämnas dit. Det är dock en särskild fråga om det är lämpligt och önskvärt att Åjtte blir en museimyndighet.

Åjtte och Sametinget, som har beretts tillfälle att ta ställning till Sanningskommissionens begäran, har förklarat att de inte har några synpunkter.

5. Slutord

Sanningskommissionens möjlighet att fullgöra uppdraget att samla in berättelser hämmas av att kommissionen inte kan upplysa om att insamlat material och i synnerhet intervjumaterialet kommer att förvaras under betryggande former i ett samiskt arkiv när arbetet är avslutat. Som framgått ovan har kritik redan framförts från flera olika håll angående denna fråga.

Berättelserna som det samiska folket kommer anförtro Sanningskommissionen rör trauma. Bevarandet av dessa berättelser måste därför ske på ett respektfullt – och för det samiska folket – betryggande sätt. Berättelserna kommer att utgöra en del av det samiska immateriella kulturarvet. Det är även av den anledningen angeläget att det samiska folkets intresse ges avgörande betydelse vid bedömningen av frågan av var materialet ska förvaras.

Ett beslut i enlighet med begäran redan nu skulle underlätta Sanningskommissionens uppdrag eftersom kommissionen då kan kommunicera uppgiften om att intervjuaterialet kommer förvaras i ett samiskt arkiv vid våra samtalsmöten, på vår webbplats och på den blankett som används för inhämtande av samtycke till intervju.

Ett bifall till hemställan skulle med all sannolikhet uppfattas som ett uttryck för respekt för det samiska folket och för betydelsen av att Sanningskommissionens uppdrag bör få utföras utan onödiga hinder. Dessutom skulle ett sådant beslut kunna få en positiv effekt av en vidare dimension för relationen mellan svenska staten och det samiska folket, som kan ha betydelse för ett framtida försoningsarbete.

Kerstin Calissendorff
ordförande

Kopia till Ájtte och Sametinget